

INP PAN

Instytut Nauk Prawnych PAN
00-330 Warszawa
ul Nowy Świat 72
tel. 22 826-75-71
e-mail: inp@inp.pan.pl
Sopot 12.01.2022

dr hab. Karolina Wierczyńska, prof. INP PAN

Instytut Nauk Prawnych PAN

Zakład Prawa Międzynarodowego Publicznego

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Beaty Polok pt. „Pozycja prawna kobiet w prawie małżeńskim Pakistanu w świetle międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka”

W wykonaniu uchwały Rady Naukowej Instytutu Nauk Prawnych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach z dnia 30.11.2021 r. niniejszym przedkładam recenzję rozprawy doktorskiej mgr Beaty Polok pt. „Pozycja prawna kobiet w prawie małżeńskim Pakistanu w świetle międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka”, której promotorem jest prof. dr hab. Jacek Barcik a promotorem pomocniczym dr Tomasz Flasiński.

Niniejsza recenzja została sporządzona na podstawie art. 186 i 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.) oraz postanowień Statutu Uniwersytetu Śląskiego (par. 36 ust. 3) i postanowień załącznika do Uchwały nr 92 Senatu Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach z 23 marca 2021 w przedmiocie sposobu postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

Ponieważ jak stanowi art. 187 ust. 2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.) „Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej”, w poniższej recenzji poddano ocenie następujące aspekty przedłożonej rozprawy w celu stwierdzenia, czy dysertacja odpowiada tym warunkom:

- 1) wybór tematyki badawczej,
- 2) sformułowanie problemu badawczego i tezy badawcze stawiane w rozprawie,
- 3) deklarowane oraz wykorzystane metody badawcze,
- 4) wykorzystane materiały źródłowe,
- 5) struktura rozprawy prezentującej uzyskane wyniki badań,
- 6) zawartość merytoryczna ww. rozprawy,

INP PAN

Instytut Nauk Prawnych PAN
00-330 Warszawa
ul Nowy Świat 72
tel. 22 826-75-71
e-mail: inp@inp.pan.pl

7) redakcyjna poprawność ww. rozprawy.

Wybór tematyki badawczej

Inspiracją do napisania dysertacji dotyczącej sytuacji prawnej kobiet w prawie małżeńskim Pakistanu, którą Doktorantka zdecydowała się przebadać w świetle międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka, była/jest fascynacja Autorki kręgiem kultury pakistańskiej, w której spędziła wiele lat.

Wybór tej tematyki należy ocenić pozytywnie. Wiele osób ma ugruntowane stanowisko dotyczące praw kobiety w islamie, zdają sobie sprawę z niskiej pozycji kobiety w krajach, w których islam jest religią dominującą. Prasa także dostarcza nam informacji o praktykach kamieniowania, czy zabójstw honorowych, co mocno wpływa nie tylko na nasze obserwacje dotyczące odmienności islamskiej kultury i prawa, ale także stanowi czynnik odstrasżający przed jej eksploracją. Często jednak są to informacje niepełne lub takie, które nie stanowią żadnego systematycznego zbioru zweryfikowanych wiadomości. Zdarza się więc, że nie jesteśmy w stanie odróżnić państw, w których religią dominującą jest islam od tzw. państwa islamskiego. Dysertacja Doktorantki przybliży nam problemy jednego tylko z państw, w którym prawa mają być zgodne z nakazami islamu, przedstawiając sytuację kobiety w prawie małżeńskim Pakistanu i podejmuje próbę zaprezentowania pakistańskich regulacji prawnych dotyczących prawa małżeńskiego na tle międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka. Jednocześnie przybliży czytelnikowi zagadnienia, które z punktu widzenia uczestnika tzw. kultury zachodniej są zupełnie odmienne, od tych które zna i w których uczestniczy na co dzień. Praca prezentuje wysoki walor poznawczy.

Sformułowanie problemu badawczego i tezy badawcze stawiane w rozprawie

Głównym celem badawczym, który zdecydowała się zrealizować Doktorantka, „jest przedstawienie regulacji prawnych dotyczących prawa małżeńskiego w Pakistanie i porównanie ich z międzynarodowymi standardami ochrony praw człowieka” (wstęp, s. 8). Celowi dysertacji towarzyszy teza, zgodnie z którą ponieważ regulacje pakistańskie są zgodne z prawem szariatu w związku z tym znacznie odbiegają od międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka. W związku z tym jej pytania badawcze dotyczą wpływu islamu na instytucję małżeństwa; regulacji świeckich i ich skutków w odniesieniu do sytuacji kobiety, roli sądownictwa, dziedzin w których nierówność małżeńska jest najbardziej widoczna, czy w końcu kwestii tego czy Pakistan przestrzega zobowiązań prawa międzynarodowego w dziedzinie ochrony praw kobiety.

Brakuje niestety bardziej szczegółowego wskazania wśród pytań badawczych o jakie standardy w dziedzinie ochrony praw kobiety chodzi, jakie problemy z zakresu międzynarodowej ochrony zostaną

INP PAN

Instytut Nauk Prawnych PAN
00-330 Warszawa
ul Nowy Świat 72
tel. 22 826-75-71
e-mail: inp@inp.pan.pl

przeanalizowane w dysertacji, jakie konkretnie zobowiązania międzynarodowe Pakistanu poddane zostaną kontroli w tym badaniu.

Deklarowane oraz wykorzystane metody badawcze

Metodom badawczym Doktorantka niestety nie poświęciła zbyt wiele miejsca. Na stronie 9 Wstępu kwestia ta zajmuje jeden dość krótki akapit. Zabrakło w szczególności wyjaśnienia dlaczego skorzystano właśnie z tych a nie innych metod, jaki był cel ich użycia i czy został on osiągnięty. Nazwano metody, z jakich zamierzano skorzystać w pracy, ale razi brak szczegółowego opisu metodologii. Prowadzi to niestety do pomyłek i absurdów, zwłaszcza że granica pomiędzy stosowanymi metodami jest nieostra. Brakuje także uznanych definicji metod. Na przykład Doktorantka stwierdza, że korzysta z metody teoretyczno-prawnej „polegającej na badaniu obowiązujących (...) instytucji prawnych”, brak jednak odniesienia do tego, kto jest autorem tej właśnie definicji metody teoretyczno-prawnej aby można było zweryfikować czy właściwie z niej skorzystała. Doktorantka stwierdza np., że używa metody historyczno-prawnej polegającej na „analizie i genezy i rozwoju praw kobiet” wprowadzając wręcz pewną konfuzję u czytelnika.

Samej pracy nie mogę wiele zarzucić w zakresie poprawnego zastosowania metodologii badawczych, ich opis jednak budzi wątpliwości. Na przyszłość sugerowałabym dokładne opisanie metodologii badań, jakie czynności wykonano, jakie akty prawne przeanalizowano, będzie to miało więcej pożytku niż nazwanie metod badawczych, z których skorzystano.

Wykorzystane materiały źródłowe

W recenzowanej rozprawie powołano szereg dokumentów międzynarodowych różnej rangi. Zostały one włączone do tekstu i zacytowane w większości przypadków w sposób prawidłowy, również w bibliografii zostały one umiejscowione w większości prawidłowo. Na uznanie zasługuje odnalezienie i zastosowanie w pracy, kilkudziesięciu orzeczeń sądów pakistańskich różnej rangi.

Mam jednak dwie wątpliwości. Doktorantka wiele razy odnosi się do postanowień Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka nie objaśniając dlaczego to robi, skoro Powszechna Deklaracja nie jest dokumentem wiążącym. Należałoby czytelnika uświadomić jakie jest jej znaczenie w prawie międzynarodowym. W tekście znajdziemy odniesienia także do innych deklaracji powstałych w łonie społeczności międzynarodowej i warto byłoby to także wyjaśnić, zwłaszcza, że jak stanowi tytuł pracy dotykamy międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka.

INP PAN

Instytut Nauk Prawnych PAN
00-330 Warszawa
ul Nowy Świat 72
tel. 22 826-75-71
e-mail: inp@inp.pan.pl

Druga moja wątpliwość związaną jest ze stosowanym w pracy skrótem CEDAW. Na przykład znajdziemy w pracy zarówno pojęcie Konwencja CEDAW (podczas gdy C w skrócie oznacza właśnie Konwencję, więc stosowanie takiej nomenklatury jest po prostu nielogiczne) jak i Komitet CEDAW, a przecież posiada ona swój polski odpowiednik i także po polsku nazwany Komitet.

Struktura rozprawy prezentującej uzyskane wyniki badań

Rozprawa składa się z 6 rozdziałów, o podobnej długości, każdy z nich zawiera wnioski końcowe. Tekst rozprawy poprzedzony jest spisem treści, wykazem skrótów i krótkim wstępem. Po ostatnim rozdziale następuje zakończenie. Zawarto też w dysertacji bibliografię, choć nie jest ona ujęta w spisie treści. W bibliografii zastosowano podział na akty prawne (akty prawa międzynarodowego, potem pakistańskiego i kolonialnego, szczegółowe rozwiązania z konkretnych prowincji) oraz literaturę. Niektóre źródła niestety opisane są niewystarczająco, brakuje roku czy miejsca wydania, dopiero wnikliwe poszukiwania pozwalają na ustalenie konkretnych informacji o powoływanym tekście.

Zawartość merytoryczna ww. rozprawy

Pierwszy rozdział dysertacji dotyczy charakterystyki systemu prawa w Pakistanie. Już na pierwszej stronie rzuca się w oczy słowo *fiqh* – wyjaśnienie odnajdujemy jednak dopiero na stronie 26. Podobnie ma się sprawa z pojęciem *mahru*- spotykamy je na stronie 37 a wyjaśnienie na stronie 58 (w następnym rozdziale). Brak jest więc konsekwencji we wprowadzaniu pojęć. Doktorantka opisuje tu źródła i zasady prawa islamskiego oraz opisuje system prawa świeckiego zapoznając czytelnika jednocześnie z odrębnościami tego systemu na tle innych państw muzułmańskich.

Drugi rozdział dotyczy ewolucji pozycji prawnej kobiet na terenie dzisiejszego Pakistanu w ujęciu historycznym i rozpoczyna się rozważaniami o czasach przedkolonialnych, przez powstanie niepodległego Pakistanu, jego islamizację, do współczesnych prób poprawy sytuacji kobiet. Już na pierwszej stronie tego rozdziału następuje pewna konfuzja u czytelnika, gdy Doktorantka pisze o Mohamedzie a 5 linijek niżej o Mahomecie i w sumie nie wiadomo czy chodzi o tę samą osobę (podobnie na stronie 109 - mamy Mahometa oraz Mahommeda).

Pewne nieporozumienia wiążą się także z nawiązaniami do postanowień międzynarodowych regulacji, np. konwencji w sprawie eliminacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, którą jak wyżej wskazano nazywa się w dysertacji CEDAW. Nawiązania do niej czy do postanowień Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka następują co jakiś czas, bez żadnego wprowadzenia. Na etapie czytania 1 oraz 2 rozdziału czytelnik nie wie czy

INP PAN

Instytut Nauk Prawnych PAN
00-330 Warszawa
ul Nowy Świat 72
tel. 22 826-75-71
e-mail: inp@inp.pan.pl

Pakistan jest stroną międzynarodowych konwencji dotyczących ochrony praw człowieka, trudno więc budować jakkolwiek przemyslenia i wyprowadzać wnioski odnoszące się do jego międzynarodowych zobowiązań.

Zobowiązania Pakistanu opisane są dopiero w rozdziale 3, który dotyczy standardów prawa międzynarodowego w odniesieniu do małżeństwa w pakistańskim porządku prawnym. Na początku Doktorantka kreśli na podstawie kilku aktów prawa międzynarodowego pewien określony wzorzec kontroli, by później od strony 87 omówić miejsce prawa międzynarodowego w pakistańskim porządku prawnym. Ta problematyka powinna być rozwinięta wcześniej, przynajmniej w formie akapitu we wstępie do dysertacji. Jeżeli praca dotyczy pozycji kobiet w prawie małżeńskim Pakistanu w świetle międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka – to koniecznie ten standard ochrony powinien być opisany wcześniej, przynajmniej w formie krótkiego nawiązania. Z dysertacji dowiadujemy się także, że właściwie Pakistan dopiero od mniej więcej dwóch dekad przyjmuje zobowiązania wynikające z konwencji międzynarodowych - aż prosi się więc o podsumowanie, co zmienia/zmieniło się w przeciągu tych dwóch dekad i czy te zobowiązania w ogóle spowodowały zmiany w sytuacji Pakistanek? Czy są one świadome (i jeśli tak to w jakim stopniu) międzynarodowych standardów i mechanizmów kontrolnych?

Rozdział czwarty dotyczy zawierania małżeństwa w pakistańskim porządku prawnym, Doktorantka przybliży czytelnikowi m.in. kwestie zaręczyn, wieku małżonków, przeszkód małżeńskich czy samej procedury zawarcia małżeństwa. Bardzo ciekawe rozważania dotyczą chociażby rejestrowania małżeństwa czy praktyk zwyczajowych związanych z aranżowanymi małżeństwami czy małżeństwami z przymusu. Ich interesujący charakter wynika przede wszystkim z tego, że dla osób wychowanych w cywilizacji zachodniej - kwestie są niezwykle egzotyczne, ale także jednoznacznie dyskryminacyjne i nieakceptowalne. Trudno wręcz pogodzić się z myślą, że ten reżim dotyczy wielu milionów kobiet, które się na to godzą, bo nie mają świadomości, że są miejsca, gdzie po prostu jest inaczej i ich prawa podlegają takiej samej ochronie jak prawa mężczyzn. Wątpliwości czytelnika budzi opisana na str. 164 sprawa Kajał Bheel z 2014 roku i informacja, że aktualnie sprawa ta się toczy. Czytelnik w 2022 roku niekoniecznie dowie się, jak jest w rzeczywistości, gdyż podany w przypisie link do strony nie odsyła do tej informacji.

Rozdział piąty dysertacji dotyczy stosunków małżeńskich. Doktorantka opisała w nim stosunki ekonomiczne, dziedziczenie, prawa reprodukcyjne, kwestie opieki nad dziećmi. Rozdział ten jest bogaty w przykłady i statystyki pokazujące różnice w sytuacji kobiet, gdy są innego wyznania, czy gdy posiadają dzieci pozamałżeńskie. W tym rozdziale poruszany jest także problem przemocy wobec kobiet w tym zabójstw honorowych oraz przemocy domowej i zgwałceń małżeńskich, które są postrzegane jako naturalne zjawisko, ponieważ współżycie z mężem jest obowiązkiem żony.

INP PAN

Instytut Nauk Prawnych PAN
00-330 Warszawa
ul Nowy Świat 72
tel. 22 826-75-71
e-mail: inp@inp.pan.pl

Pewną konfuzję czytelnika wprowadza przedstawiony przykład gwałtu na autostradzie w 2020 roku, którego opis kończy się konkluzją że „pomimo teoretycznej penalizacji gwałtu małżeńskiego do tej pory nie wpłynęło żadne zawiadomienie dotyczące tego przestępstwa...”. Ponieważ sytuacja dotyczyła czynów zakazanych wobec samotnej matki, której towarzyszą, jak wynika z opisu, jedynie jej dzieci czytelnik nie jest w stanie ustalić dlaczego gwałt na autostradzie jest tu charakteryzowany jako gwałt małżeński (s. 196)? Wątpliwości budzi także pojawiająca się na stronie 187 Międzynarodowa Karta Praw Człowieka? Doktorantka nie wyjaśnia co to za dokument?

Rozdział szósty poświęcono zagadnieniom rozwiązania małżeństwa w pakistańskim porządku prawnym. Tu między innymi zaprezentowano kwestie przeprowadzenia rozwodu przez mężczyzn. Kobiety jak można się domyślić także i w kwestii uzyskania rozwodu są dyskryminowane i nie mają nieograniczonego prawa do jego uzyskania. W tym rozdziale przedstawiony jest także problem rozwiązania małżeństwa wskutek apostazji.

Dysertację wieńczy zakończenie, w którym Doktorantka poprawnie weryfikuje postawioną tezę badawczą, właściwie identyfikując rozbieżności w standardzie ochrony wynikającym z prawa pakistańskiego z tym określonym jako standard w prawie międzynarodowym. Doktorantka poprawnie opisuje sytuację Pakistanek i sprawnie identyfikuje powody, dla których ich sytuacja prawna jest tak różna od sytuacji mężczyzn. Niestety słaba edukacja, przeświadczenie o pierwszeństwie zwyczaju czy nawet zabobonów nad prawem (w formie nakazów religijnych czy tradycji patriarchalnych) i usankcjonowana przemoc sprawiają, że jeszcze długo kobiety w Pakistanie będą doświadczać dyskryminacji w prawie małżeńskim. Jeśli chodzi o zadanie badawcze to uważam, że zostało one wykonane wnikliwie i zadowalająco, zgadzam się, co do sformułowanych przez Doktorantkę konkluzji.

Redakcyjna poprawność ww. rozprawy

Redakcyjna poprawność rozprawy budzi moje największe wątpliwości. Doktorantce zabrakło staranności w przygotowaniu dysertacji. Nie wpływa to na moją ogólną pozytywną ocenę recenzowanej dysertacji. Dla porządku jedynie odnotowuję zatem:

- dysertacja roi się od literówek, w tym nagminne zamienianie „że” na „ze”, a także na przykład: muzułmańskim (s. 11), najdludniejszym (s. 11), wine (s. 13), A. Wier i A. Weir (s. 29), spawie zamiast sprawie (s. 58), praownicjonalny (s.90), nisystemowe (s. 107), Żmirchowska i Żmichrowska (s. 115), zauwaza (s. 122), KPK (s. 145) i K.P.K (s. 152), Pakistan orgin card zamiast Pakistan origin card, cześć zamiast część (s. 205), śmiecia zamiast śmierć (s. 208), orzecnie (s. 224).

INP PAN

Instytut Nauk Prawnych PAN
00-330 Warszawa
ul Nowy Świat 72
tel. 22 826-75-71
e-mail: inp@inp.pan.pl

- występują także błędy rzeczowe, np. crime against humanity przetłumaczone jako przestępstwo przeciwko ludzkości (s. 52); błędy ortograficzne - łącznie z tym, że jest błąd ortograficzny w tytule książki - powinno być niemuzułmanie, a jest nie-muzułmanie - s. 106, 187, s. 245, zarzomdzania (s. 251).
- stosowane są sformułowania w stylu „Często podnosi się argument” – a przypisie 1 autor lub żadnego (s. 56), podobnie przypis 1135, przypis 1162.
- podaje się strony internetowe – z dostępem z 2016 roku- wiele już nieaktualnych, nie zweryfikowano tego (s. 67).
- brak konsekwencji w cytowaniu nazwisk (czy samo nazwisko, czy z imieniem, czy z inicjałem imienia i niestety różnie w jednym zdaniu (s. 27 - wymieniono z imienia przedstawicielki feminizmu - oprócz jednej).
- przypisy w tekście nie są jednolite.
- błędy stylistyczne, cyt.: „nieopublikowanego maszynopis w posiadaniu autorki” (s. 240).

Konkluzje

Pomijając zgłoszone przeze mnie wątpliwości (które zasadniczo można uznać za przyczynki do poszerzonej dyskusji a nie przesłanki do stwierdzenia wad rozprawy czy jej dyskwalifikacji) uważam, że dysertacja stanowi „oryginalne rozwiązanie problemu naukowego” i spełnia wymogi art. 187 ust. 2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.).

Rozprawa stanowi więc podstawę do kontynuowania postępowania w sprawie nadania Doktorantce stopnia doktora nauk prawnych.

Karolina Wierczyńska